

Asia Teosten saattaminen vammaisten käytettäväksi

Hakija Sanasto ry

Annettu 29.08.2007

Tiivistelmä *Niin sanottu omakirjalainaus ei ole TekijäL 17 § 2 mom. tarkoitettua lainaamista eikä siihen soveltu myöskään TekijäL 17 § 4 mom.*

LAUSUNTOPYYNTÖ

Kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö Sanasto ry pyytää tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa esittämistään kysymyksistä ja siitä, onko kirjoittajien tekijänoikeuksia loukattu.

Hakijan kysymykset ovat seuraavat:

1) Onko näkövammaisten kirjasto Celian harjoittamaa omakirjalainaustoimintaa pidettävä

a) tekijänoikeuslain 17 § 2 momentissa tarkoitettuna teoksen lainaamisena?

tai vaihtoehtoisesti

b) tekijänoikeuslain 17 § 4 momentissa tarkoitettuna teoksen välittämisenä?

2) Siinä tapauksessa, että tekijänoikeusneuvosto harkitsee oikeaksi kohdassa 1 esitetyn osalta lausua, että omakirjalainatoimintaa on pidettävä tekijänoikeuslain 17 § 4 momentissa mainittuna välittämisenä, josta tekijällä on oikeus korvaukseen, mikä on kohtuullinen korvaus jo tapahtuneesta käytöstä?

Olosuhteiden kuvaus lausuntopyynnössä

Tekijänoikeuslain 17 §:n mukainen ns. pakkolisenssi mahdollistaa teoskappaleiden valmistamisen julkaistusta kirjallisesta teoksesta näkövammaisten ja muiden sellaisten henkilöiden käyttöön, jotka eivät voi vamman tai sairauden vuoksi käyttää teoksia tavanomaisella tavalla.

Sanasto ry ja Celia ovat vuoden 2006 keväällä käynnistäneet neuvottelut kirjallisuuden alaan kuuluvien teosten hyödyntämisestä tekijänoikeuslain 17 §:n nojalla. Celia on neuvottelujen aikana myös esitellyt uuden omakirjalainauskäytäntönsä. Uuden käytännön myötä tapa, jolla teoksia lainataan/välitetään kohderyhmien käyttöön näkövammaisten kirjastosta, on aikaisempaan käytäntöön verrattuna olennaisesti muuttunut.

Celia toimittaa näkövammaisten ja muiden tekijänoikeuslain 17 §:n mukaiseen kohderyhmään kuuluvien käyttöön Daisy -äänikirjoiksi (Digital accessible Information System) kutsuttuja digitaalisia teoskappaleita kirjallisuuden alaan kuuluvista teoksista ns. omakirjalainausmenetelmää käyttäen. Daisy -äänikirjat ovat digitaalisia äänikirjoja, joita voi kuunnella Daisy -soittimen avulla, tavallisella cd-soittimella tai Celian verkkosivuilta ladattavalla tietokoneohjelmalla. Celia on aloittanut Daisy -äänikirjojen omakirjalainauksen huhtikuussa 2006.

Celian omakirjalainausmenettelyssä kirjallisesta teoksesta valmistetusta Daisy -äänikirjasta valmistetaan kullekin asiakkaalle oma henkilökohtainen teoskappale - oma CD-levy - joka postitetaan asiakkaan kotiosoitteeseen. Käyttäjä voi saada omakirjalainan ottamalla yhteyttä Celian asiakaspalveluun tai esim. tekemällä tilauksen Celian verkkosivujen kautta. Kirjan tai kirjapaketin voi saada kotiin myös liittymällä yhteen tai useampaan Celian käynnistämään kirjakerhoon.

Aikaisempaan verrattuna ero on se, ettei äänikirjaa tarvitse palauttaa näkövammaisten kirjastoon. Teoskappale jää nyt käyttäjälle ehdoin, että hän itse hävittää sen kohtuullisessa ajassa. Laina-aika on 1 kuukausi, mutta äänikirjaa ei tarvitse palauttaa eikä se esim. muutu käyttökeltomaksi. Asiakkaalla voi olla lainassa 50 äänikirjaa kerrallaan. Valvontaa tai tarkastuksia sen suhteen, että levyt hävitettäisiin laina-ajan jälkeen, ei ole.

Celia on ilmoittanut Sanastolle, että se pitää yllä kuvattua omakirjalainauskäytäntöä TekijäL 17 § 2 momentin mukaisena lainaamisena. Toimintaan ei liity velvollisuutta suorittaa tekijöille korvauksia.

Sanasto puolestaan on esittänyt, että harjoitettavaa toimintaa on pidettävä TekijäL 17 § 4 mom. tarkoitettuna teoksen pysyvänä välittämisenä käyttäjälle, josta toiminnasta tekijällä on oikeus korvaukseen.

Celian vastine

Näkövammaisten kirjasto Celia toteaa vastineessa seuraavia seikkoja.

Näkövammaiset ovat tietoyhteiskunnan jäseninä olennaisesti heikommassa asemassa kuin mikään muu kansalaisryhmä. Äänikirjojen digitalisointi on kuitenkin tässä merkittävä edistysaskel. Celia viittaa

tietoyhteiskuntadirektiivin (2001/29/EY) resitaalitekstiin 43 vammaisten asemasta.¹

Celia katsoo, että omakirjalainauksen avulla se on kehittänyt tehokkaan ja asiakkailta erittäin paljon kiitosta saaneen palvelun. Celian mukaan teoskappale ei jää pysyvästi vastaanottajan haltuun, koska hänellä on sopimukseen perustuva velvollisuus hävittää teoskappale kohtuullisen lain-ajan jälkeen. Toiminta on kestänyt lähes vuoden eikä väärinkäytöksiä ole ilmennyt. Oikeudenhaltijoille ei ole aiheutunut haittaa. Celia viittaa tietoyhteiskuntadirektiivin resitaalitekstiin 35 jossa todetaan, että tietyissä tilanteissa, joissa oikeudenhaltijoille koitua haitta on vähäinen, ei velvoitetta maksun suorittamiseen voi syntyä.

Omakirjalainaus tarkoittaa, että kirjastolla ei enää ole fyysistä lainakirjakokoelmaa, vaan ainoastaan digitaalinen arkisto, josta asiakkaille poltetaan "omakappaleita" asiakkaan pyynnöstä tai asiakkaan kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti. Poltetut äänikirjat ovat CD-Rom -levyillä ja ne postitetaan asiakkaille normaalisti.

Celian mukaan omakirjalainaus on perinteiseen lainaukseen verrattavaa palvelua, sillä vaikka asiakas ei palauta äänikirjaa takaisin kirjastoon, hän sitoutuu hävittämään kirjan käytön jälkeen, jolloin asiakkaalle ei jää pysyvästi kirjaa. Asiakas ei voi saada kirjoja ilman tilausta, vaan kaikesta palvelusta, kuten esim. kirjakerhoista, tehdään asiakkaan kanssa sopimus. Samassa yhteydessä varmistetaan, että asiakas ymmärtää omakirjalainauksen periaatteet ja noudattaa kirjaston käyttöäntöjä. Kirjaston käyttöäntöjen hyväksyminen merkitään myös kirjaston tietojärjestelmään samoin kuin asiakkaan kanssa sovitut palvelut. Asiakkuus edellyttää lääkärin tai muun terveydenhuollon asiantuntijan lausuntoa.

Omakirjalainauksen myötä näkövammaisten kirjaston kohderyhmä ei ole muuttunut. Yleiset kirjastot eivät lainaa Daisy -äänikirjoja omakirjalainausmenettelyllä vaan yleisissä kirjastoissa äänikirjat palautetaan aina kirjastoon. Daisy -äänikirjaa ei voi kuunnella tavallisella CD-soittimella, mutta kylläkin sellaisella CD-soittimella, joka toistaa MP3-pakattua ääntä. Suurimmalla osalla Celia-kirjaston asiakkaista on käytössään erityinen Daisy -kuuntelulaite, mutta osalla asiakkaista voi olla muitakin kuuntelulaitteita tai tietokone lukuohjelmineen käytössä.

Celia viittaa kansainvälisiin esimerkkeihin: Hollannissa ja Norjassa asiakkaat palauttavat Daisy -äänikirjat takaisin kirjastoon, mutta Tanskassa niitä ei palauteta takaisin näkövammaisten kirjastoon.

---

¹ "On kuitenkin tärkeää, että jäsenvaltiot toteuttavat kaikki tarpeelliset toimenpiteet, jotta teokset ovat paremmin sellaisesta vammasta kärsivien henkilöiden saatavilla, joka estää itse teosten käytön, sekä että ne kiinnittävät erityistä huomiota tapoihin saada teokset helpommin saataville."

Celian mukaan omakirjalainauksessa käytetään suojauskeinoja, vaikkakaan keinot eivät ole teknisiä. CD-levyn päälle tulostetaan maininta: "Tämä kirja on valmistettu tekijänoikeuslain 17 §:n nojalla ja tarkoitettu ainoastaan lukemisesteisten käyttöön. Käyttäjä sitoutuu hävittämään kirjan käytön jälkeen."

Teknisiä suojakeinoja Daisy-äänikirjojen hävittämiseen tai käyttökelvottomiksi tekemiseen määräajan ei Celian mukaan käytetä. Äänikirjojen palauttaminen taas on asiakkaille hankalaa ja maksaa. Äänikirjojen myyntikokeilu 1990-luvulla ei onnistunut, koska kohderyhmä on pieni ja suurin osa elää perustoimeentulon varassa.

Celian korostaa lopuksi, että Daisy-omakirjalainauksen piirissä ovat ne äänikirjat, jotka kirjasto on tekijänoikeuslain 17 §:n nojalla itse tuottanut. Ns. kaupalliset äänikirjat eivät ole omakirjalainauksen piirissä ilman erillistä lupaa.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. TekijäL 1 §:n sisältämä luettelo suojattavista teoksista ei ole tyhjentävä, vaan teos voi ilmetä myös muulla kuin säännöksessä mainitulla tavalla. Kirjallisina teoksina suojataan sekä kaunokirjallisia että selittäviä kirjallisia esityksiä.

TekijäL 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.

TekijäL 2 § 2 mom. mukaan kappaleen valmistamisena pidetään sen valmistamista kokonaan tai osittain, suoraan tai välillisesti, tilapäisesti tai pysyvästi sekä millä keinolla ja missä muodossa tahansa. Kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa.

TekijäL 2 § 3 mom. mukaan teos saatetaan yleisön saataviin mm., kun se välitetään yleisölle johtimitse tai johtimitta, mihin sisältyy myös teoksen välittäminen siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada teos saataviinsa itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana. Samoin teos saatetaan yleisön saataviin kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen.

Teosten saattaminen vammaisten käytettäväksi

TekijäL 17 § koskee teoksen saattamista vammaisten käytettäväksi. Säännös kuuluu TekijäL 2 luvun ("Tekijänoikeuden rajoitukset ja säännökset sopimuslisenssistä") niin sanottuihin rajoitussäännöksiin, joilla tekijän yksinoikeutta päättää teoksestaan on rajoitettu.

Lainkohdan 1 momentin mukaan näkövammaisille ja muille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää teoksia tavanomaisella tavalla, saa valmistaa kappaleita julkaistusta kirjallisesta teoksesta, sävellysteoksesta tai kuvataiteen teoksesta muulla tavalla kuin ääntä tai liikkuvaa kuvaa tallentamalla. Siten valmistettuja teoksen kappaleita saa käyttää edellä tarkoitetuille välittämiseen muulla tavalla kuin radiossa tai televisiossa lähettämällä.

Hallituksen esityksen perusteluiden mukaan (HE 28/2004 vp s. 94) säännöksessä tarkoitettulla tavalla kirjallisesta teoksesta tai sävellysteoksen tekstistä saa valmistaa kappaleen esimerkiksi siten, että teksti tallennetaan digitaaliseksi tekstitiedostoksi. Digitaaliseen muotoon saatettu teksti voidaan saada luettavaksi tietokoneen näyttöpäätteellä tai muun apuvälineen avulla erikoissuurena tekstinä tai tietokoneeseen liitettyllä pistekirjoitusnäytöllä taikka kuultavaksi puhesyntetisaattorin tai muun teknisen laitteen avulla.

Pykälän 1 momentin nojalla valmistettuja teoskappaleita saa momentin mukaan myös käyttää muuhun välittämiseen kuin lähettämiseen radiossa tai televisiossa. Momentin säännökset mahdollistavat esimerkiksi vammaisjärjestön valmistamien, digitaalisessa muodossa olevien kirjallisten teosten välittämisen tietoverkon välityksellä järjestön jäsenistölle. Teosten välittäminen muille kuin säännöksessä tarkoitetuille vammaisille ja sairaille ei ole sallittua. Teoksia vammaisille välitettäessä on pyrittävä varmistamaan, että vain ne henkilöt, jotka kuuluvat säännöksen soveltamisalan piiriin, voivat saada teokset saataviinsa. (HE 28/2004 vp s. 94)

TekijäL 17 § 2 momentin mukaan valtioneuvoston asetuksella säädetään niistä laitoksista, joilla on oikeus ääntä tallentamalla valmistaa julkaistusta kirjallisesta teoksesta kappaleita näkövammaisille ja muille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää kirjoja tavanomaisella tavalla, lainattaviksi, myytäväksi tai käytettäväksi välittämisessä muulla tavalla kuin radiossa tai televisiossa lähettämällä. Lainkohta koskee niin sanottuja äänikirjoja. (HE 28/2004 vp s. 95; valtuutussäännöksen täsmennys SiVM 6/2005 vp, s.7, PeVL 7/2005 vp s.10)

Hallituksen esityksen yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan (HE 28/2004 vp s. 95) pykälän 2 momentti koskee ainoastaan alkuperäisen esityksen tallentamista äänitallenteelle ja tällaisten tallenteiden kopioimista, ei sen sijaan muuhun tarkoitukseen valmistettujen

äänitallenteiden kopioimista 2 momentissa tarkoitettuun käyttöön. Säännös ei mahdollista myöskään kaupallisilta markkinoilta hankittujen äänikirjojen digitoimista ja saattamista vammaisten käytettäviksi. Sen sijaan voimassa olevan 2 momentin nojalla valmistettujen äänikirjojen muuttaminen digitaaliseen muotoon ja tällaisen aineiston levittäminen tallennekappaleina tai välittäminen tietoverkon välityksellä vammaisille on säännöksen nojalla sallittua.

Säännöksiä sovellettaessa näkövammaisina pidetään sekä sokeita että heikkonäköisiä. Heikkonäköisyys voi johtua vammasta tai sairaudesta tai henkilön ikääntymisestä. Pykälässä mainittu muu vamma tai sairaus voi olla myös sellainen motorinen tai lihasperäinen sairaus tai vamma, joka estää säännöksissä tarkoitettujen teosten käyttämisen tavanomaisella tavalla. (HE 28/2004 vp s. 95)

TekijäL 17 § 3 momentissa säädetään oikeudesta julkaista teoksia viittomakielellä. (HE 28/2004 vp s. 95; valtuutussäännöksen täsmennys SiVM 6/2005 vp, s.7, PeVL 7/2005 vp s.10)

TekijäL 17 § 4 momentin mukaan tekijällä on oikeus korvaukseen 2 ja 3 momentissa tarkoitettua teoksen kappaleen valmistamisesta myytäväksi tai teoksen välittämisestä vammaiselle tai muulle siten, että tämän haltuun jää pysyvästi kappale teoksesta. Sen sijaan kappaleen valmistaminen lainattavaksi 2 momentin mukaisesti on säännöksen mukaan edelleen sallittua ilman korvausta. Samoin ilman korvausta voidaan teos myös välittää vammaiselle siten, ettei tämän haltuun jää pysyvää kopiota teoksesta. Teos voi tällöin olla teknisesti suojattu esimerkiksi siten, ettei välitetystä teoksesta ole mahdollista valmistaa kappaleita pysyvään käyttöön ja että henkilöllä on mahdollisuus käyttää teosta vain tietyn ajan, jonka jälkeen välitetty teos muuttuu käyttökelvottomaksi. Välitetyn teoksen käyttö rinnastuu tällöin teoskappaleen lainaamiseen. (HE 28/2004 vp s. 95-96)

TekijäL 17 § 4 momentissa mainittua korvauksen suuruutta koskeva erimielisyys voidaan tarvittaessa ratkaista välimiesmenettelyssä TekijäL 54 §:n mukaisesti.

TekijäL 17 § 5 momentin mukaan 1-4 momentin sääntely ei koske teoksen kappaleen valmistamista tai teoksen välittämistä kaupallisessa tarkoituksessa. TekijäL 17 § 6 momentin mukaan 2 ja 3 momentin soveltamisen edellytyksenä on, että asetuksella säädettävä laitos ei tavoittele kaupallista tai taloudellista etua, laitoksen toimialaan kuuluu vammaisten palvelutoiminta ja laitoksella on taloudelliset ja toiminnalliset valmiudet toiminnan harjoittamiseen. (6. momentti lisätty eduskuntakäsittelyn yhteydessä, SiVM 6/2005 vp, PeVL 7/2005 vp).

Tekijänoikeusasetuksen 7 §:n mukaan tekijänoikeuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitettu oikeus valmistaa äänikirjoja on näkövammaisten

kirjastosta annetussa laissa (636/1996) tarkoitetulla näkövammaisten kirjastolla.

Korkeimman oikeuden ratkaisut

Asiakokonaisuutta koskevia tai sivuavia korkeimman oikeuden ratkaisuja ei tiettävästi ole annettu.

Tekijänoikeusneuvoston aiempi lausuntokäytäntö

Lausunnossa TN 1990:1 oli kysymys oppilaitoskirjaston oikeudesta lainaustoimintaan eri teoslajien osalta. Kirjojen ja nuottien lainaaminen on mahdollista suoraan tekijänoikeuslain mukaan, mutta nuottien vuokraaminen edellyttää tekijän nimenomaista lupaa. Elokuvateoksen julkiseen esittämiseen tarvitaan aina tekijän erillinen lupa, ellei lupa sisälly opetusministeriön ja Kopioston välisen sopimuslisenssin piiriin. Musiikkiteos on lupa esittää tekijänoikeuslain nojalla kaiken julkisen opetuksen yhteydessä. Käyttö taustamusiikkina edellyttää tekijänoikeudenhaltijoiden luvan.

Lausunnossa TN 1990:9 käsiteltiin tieteellisen kirjaston kopiointitoimintaa. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että lausunnon tarkoittaman laitoksen tehtävänä oli tarjota teknillistä ja teknis-taloudellista informaatiopalvelua elinkeinoelämälle, viranomaisille ja yksityisille toimeksiantajille. Laitoksen harjoittama kopiointi ei ollut kopiointia yksityistä käyttöä varten. Sen laajuus myöskin ylitti asetuksessa säädetyt rajoitukset ja edellytti lain mukaista sopimuslisenssiä.

Tekijänoikeusneuvoston vastaukset lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

1) Onko näkövammaisten kirjasto Celian harjoittamaa omakirjalainaustoimintaa pidettävä

a) tekijänoikeuslain 17 § 2 momentissa tarkoitettuna teoksen lainaamisena?

tai vaihtoehtoisesti

b) tekijänoikeuslain 17 § 4 momentissa tarkoitettuna teoksen välittämisenä?

Celian omakirjalainaustoiminnassa lainaajalle jää, toimintaan liittyvistä sopimusoikeudellisista rajoituksista huolimatta, lainatun teoksen kappale lähtökohtaisesti pysyvästi koska palauttamisvelvollisuutta ei ole eikä hävittämistä tai käyttökelvottomaksi tekemistä voida valvoa. Hävittämisvelvollisuus ei Celian toimittaman vastineen mukaan ole

ajallisesti rajattu vaan rajausta on tehty laadullisesti.² Kyseisessä tapauksessa ei voida siten puhua lainaamisesta tekijänoikeuslain 17 § 2 momentin tarkoittamassa merkityksessä.

Kyse ei myöskään ole lain 17 § 2 tai 4 momentin mukaisesta teoksen välittämisestä. Välittäminen yleisölle tapahtuu silloin kun teos lähetetään radiossa tai televisiossa tai muuten välitetään yleisölle esimerkiksi tietoverkon välityksellä (HE 28/2004 vp s. 77). Nyt esillä olevassa tapauksessa asiakkaille ei toimiteta tietoverkon kautta aineistoa vaan fyysisenä kappaleena, äänitteenä.

Omakirjalainauttoiminnasta on siten sovittava kirjaston ja oikeudenhaltijoiden välillä. TekijäL 17 §:n 2 ja 4 mom:n rajoitussäännökset eivät koske kyseistä toimintaa.

2) Siinä tapauksessa, että tekijänoikeusneuvosto harkitsee oikeaksi kohdassa 1 esitetyn osalta lausua, että omakirjalainatoimintaa on pidettävä tekijänoikeuslain 17 § 4 momentissa mainittuna välittämisenä, josta tekijällä on oikeus korvaukseen, mikä on kohtuullinen korvaus jo tapahtuneesta käytöstä?

Ylläolevasta vastauksesta kysymykseen 1 johtuen tekijänoikeusneuvosto ei ota kantaa kysymykseen 2.

Puheenjohtaja

Niklas Bruun

Sihteeri

Mikko Huuskonen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian käsittelemiseen ovat osallistuneet Niklas Bruun (puheenjohtaja), Arto Alaspää, Tuula Hämäläinen, Satu Kangas, Marianne Leskinen, Kirsi-Marja Okkonen, Tytti Peltonen, Pekka Pulkkinen, Maria E. Rehbinder, Risto Ryti, Tommi Saarikivi, Katariina Sorvari, Markku Uotila, ja Ahti Vänttinen.

---

² Celian vastine s. 1: "kohtuulliseen laina-aikaan", s. 2 ja 3: "käytön jälkeen", s. 4 käyttösäännöt ensimmäinen kappale: "kirjaston määräämässä kohtuullisessa ajassa", ja kolmas kappale: "käytön jälkeen", s. 6: "laina-ajan jälkeen".